

Διονύσης Κόκκινος, Βιβλιοθηκονόμος, MSc
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο - Κεντρική Βιβλιοθήκη,
ΤΕΙ Αθήνας – Τμήμα Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης,
Εργαστηριακός Συνεργάτης
dennis@central.ntua.gr

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση: νέες προκλήσεις για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες

1. Εισαγωγή

Η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από την επανάσταση στο χώρο των νέων τεχνολογιών, την παγκοσμιοποίηση και τη ψηφιοποίηση της πληροφορίας. Ειδικά η διάχυση της πληροφορίας με ηλεκτρονικά μέσα δημιούργησε νέα δεδομένα και επέφερε σημαντικές αλλαγές στην κοινωνία, στην οικονομία και φυσικά στην εκπαίδευση. Παράλληλα, καταγράφεται προοδευτικά αυξανόμενη ζήτηση για μάθηση και εκπαίδευση. Η ανάγκη για εκπαίδευση συνδυαζόμενη με τους περιορισμούς που υπάρχουν (απόσταση, εργασία, έλλειψη χρόνου, κ.λπ.) οδηγεί στην υιοθέτηση ευέλικτων εκπαιδευτικών μεθόδων, όπως είναι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παρατηρείται μια σταδιακή ένταξη της εξ αποστάσεως διδασκαλίας και μάθησης. Όλο και περισσότερο τα πανεπιστήμια επενδύουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και υλοποιούν προγράμματα σπουδών είτε αποκλειστικά από απόσταση είτε σε συνδυασμό με το συμβατικό ή τον παραδοσιακό τρόπο. Συνεκδοχικά, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες καλούνται να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα και τις νέες απαιτήσεις της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες πρέπει να εντάξουν νέες υπηρεσίες στις ήδη υπάρχουσες και να μεριμνήσουν για τον εκσυγχρονισμό και την αναδιοργάνωσή τους. Βασικές προτεραιότητες για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στη νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα πρέπει να αποτελούν η ανάπτυξη και η διαχείριση ψηφιακού περιεχομένου και η παροχή κατάλληλων υπηρεσιών πληροφόρησης.

Η παρούσα εισήγηση αποβλέπει στη συνοπτική επισκόπηση του πεδίου της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και στη ψηλάφηση του ρόλου των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Παράλληλα, φιλοδοξεί να δώσει εναύσματα για συζήτηση και διερεύνηση της σημερινής και της δυναμικής δράσης των βιβλιοθηκών. Σε κάθε περίπτωση, ο απώτερος στόχος πρέπει να είναι η ανάληψη συνεργατικών πρωτοβουλιών και προσπαθειών για την υποστήριξη της εκπαίδευσης από απόσταση από τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες της χώρας.

2. Εξ αποστάσεως εκπαίδευση

2.1. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει μια μακρά ιστορία που καλύπτει περίπου εκατόν τριάντα χρόνια. Ήδη από το 19^ο αιώνα παρέχονταν προγράμματα σπουδών δια αλληλογραφίας. Για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί, επιστημονικοί ή γενικοί, οι οποίοι τονίζουν είτε την τεχνολογική διάσταση

είτε την παιδαγωγική. Η ανάλυση των ορισμών αναδεικνύει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με βασικότερο εκείνο της απόστασης. Η απόσταση διαφοροποιεί τη συγκεκριμένη μορφή εκπαίδευσης από την «άμεση εκπαίδευση» ή την «εκπαίδευση πρόσωπο με πρόσωπο». Ένας συνοπτικός ορισμός που θα μπορούσαμε να υιοθετήσουμε έχει ως εξής (Keegan, 2001: 68-69): «Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτελεί μορφή εκπαίδευσης που χαρακτηρίζεται από την απόσταση που χωρίζει τον διδάσκοντα από τον διδασκόμενο σε σχεδόν μόνιμη βάση και καθ' όλη τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας». Παράλληλα και αναφορικά με τη μάθηση είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση ο εκπαιδευόμενος ενεργοποιείται και ακολουθεί μια ευρετική πορεία προς τη γνώση. Μαθαίνει να λειτουργεί αυτόνομα και οδηγείται σε μία πορεία αυτομάθησης αξιοποιώντας παράλληλα τις εμπειρίες του και τις προηγούμενες γνώσεις του (Λιοναράκης, 2001).

Ουσιαστικά η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι μια μέθοδος εκπαίδευσης και σαν έννοια είναι ευρύτερη από την ηλεκτρονική εκπαίδευση (e-learning) ή την τηλεεκπαίδευση (teleteaching). Αναλυτικότερα, ο όρος ηλεκτρονική εκπαίδευση αφορά στην εκπαιδευτική διαδικασία που πραγματοποιείται όχι μόνο από απόσταση αλλά και με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων. Στον αντίποδα, ο όρος τηλεεκπαίδευση αναφέρεται στη χρήση της τηλεματικής τεχνολογίας (τηλεπικοινωνίες και υπολογιστές) για την παροχή εκπαίδευσης.

2.2. Χαρακτηριστικά

Τα χαρακτηριστικά που διέπουν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση σχετίζονται με την απόσταση και τη χρήση τεχνικών ή τεχνολογικών μέσων στη διαδικασία και στη μάθηση. Τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι τα ακόλουθα (Keegan, 2001):

- η απόσταση που χωρίζει τον εκπαιδευτή από τον εκπαιδευόμενο,
- η διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού οργανισμού,
- η χρήση τεχνικών μέσων,
- η πρόβλεψη αμφίδρομης επικοινωνίας εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου,
- η πιθανότητα πραγματοποίησης περιστασιακών συναντήσεων, και
- το γεγονός ότι συνιστά βιομηχανοποιημένη μορφή εκπαίδευσης.

Με άλλα λόγια η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι σε θέση να άρει τους περιορισμούς που χαρακτηρίζουν την παραδοσιακή εκπαίδευση. Αναλυτικότερα, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση απευθύνεται σε πολύ μεγάλο, θεωρητικά, φάσμα ενδιαφερομένων παρέχοντας περισσότερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, δεν απαιτεί τη φυσική παρουσία των εκπαιδευόμενων, επιτρέπει τη γεωγραφική και χρονική ανεξαρτησία και ευνοεί την προσωποποίηση καθώς και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών.

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση διακρίνεται σε τρεις γενιές ανάλογα με τα τεχνολογικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε εποχή. Η σημερινή εποχή που αποτελεί βέβαια την τρίτη γενιά χαρακτηρίζεται από την ευρεία χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Οι τρεις γενιές έχουν ως εξής:

- εκπαίδευση με έντυπο υλικό και δια αλληλογραφίας,
- εκπαίδευση με πολυμέσα (ραδιόφωνο, τηλεόραση, βίντεο), και

- εκπαίδευση με νέες τεχνολογίες αμφίδρομης επικοινωνίας (υπολογιστές και διαδίκτυο).

2.3. Μεθοδολογία

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση με τη χρήση νέων τεχνολογιών και ειδικότερα με την αξιοποίηση των δικτύων και του διαδικτύου διακρίνεται σε σύγχρονη και ασύγχρονη. Στη σύγχρονη εκπαίδευση απαιτείται η ταυτόχρονη συμμετοχή όλων των εκπαιδευτών και των εκπαιδευομένων. Αντίθετα, στην ασύγχρονη εκπαίδευση οι εκπαιδευόμενοι δεν βρίσκονται σε άμεση επαφή και αλληλεπίδραση με τους εκπαιδευτές. Ουσιαστικά στην ασύγχρονη εκπαίδευση η επικοινωνία δεν γίνεται σε προκαθορισμένο χρόνο και ο εκπαιδευόμενος είναι εκείνος που επιλέγει τις χρονικές περιόδους και το ρυθμό ενασχόλησης με το εκπαιδευτικό υλικό. Η πιο ευέλικτη μέθοδος εκπαίδευσης είναι βέβαια η ασύγχρονη, ωστόσο οι δύο αυτές μέθοδοι μπορούν να συμπληρώνουν η μία την άλλη. Ο συνδυασμός μάλιστα των δύο μορφών εκπαίδευσης φαίνεται ότι συνιστά και υπόδειγμα αποτελεσματικότητας.

3. Ο ρόλος της βιβλιοθήκης

3.1. Νέες δυνατότητες

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες βρίσκονται πλέον αντιμέτωπες με μια νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα που χαρακτηρίζεται από την επικράτηση των νέων τεχνολογιών και την αυξημένη ανάγκη για πληροφόρηση, κατάρτιση και εξειδίκευση. Τα πανεπιστήμια διεθνώς ανταποκρινόμενα στις νέες ανάγκες αναπτύσσουν και παρέχουν προγράμματα σπουδών από απόσταση. Συνεπακόλουθα, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες οφείλουν πλέον να παρέχουν υποστήριξη στη διδασκαλία από απόσταση και να καλύψουν τις ανάγκες των απομακρυσμένων φοιτητών με διάφορους τρόπους και νέες υπηρεσίες. Μεταξύ άλλων, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες θα πρέπει να διαθέτουν βιβλία στους χρήστες τους ακόμα και μέσω ταχυδρομείου, να εξασφαλίζουν πρόσβαση σε άρθρα ηλεκτρονικών περιοδικών και γενικότερα σε ψηφιακό υλικό, να συμμετέχουν σε πανεπιστημιακά και άλλα δίκτυα, κ.λπ.

Ωστόσο δεν αρκεί μόνο ο υποστηρικτικός ρόλος των βιβλιοθηκών και ειδικά στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη οφείλει να μετεξελιχθεί σε ένα ολοκληρωμένο μαθησιακό περιβάλλον από απόσταση (Distance Learning Environment). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Austen (1998), η βιβλιοθήκη οφείλει να ολοκληρώνει τις δραστηριότητες ενός σύγχρονου πανεπιστημίου, δηλαδή τη διδασκαλία, την έρευνα και τις υπηρεσίες προς την κοινότητα που καλύπτει. Η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη πρέπει να στραφεί από την κατοχή υλικού στην πρόσβαση (from ownership to access) και από την εκ των υστέρων συμμετοχή στην εκ των προτέρων ανάμειξη στην εκπαιδευτική διαδικασία (from re-active to pro-active involvement). Πράγματι, παρατηρείται μία σημαντική μετατόπιση του ενδιαφέροντος των βιβλιοθηκών από την απόκτηση συλλογών στην πρόσβαση σε on-line εκδόσεις και τη διατήρησή της (Rifkin, 2001: 166-167).

3.2. Υποστήριξη - Νέες υπηρεσίες

Πολλές είναι οι υπηρεσίες που οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες μπορούν να παρέχουν για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

(ACRL, 2004). Οι συνήθειες εξ αποστάσεως υπηρεσίες που προσφέρουν οι βιβλιοθήκες αφορούν στη μετατροπή ή την επέκταση συμβατικών υπηρεσιών σε ηλεκτρονικές και εικονικές. Συνεπακόλουθα, αναπτύσσονται υπηρεσίες όπως ο δανεισμός και ο διαδανεισμός βιβλίων, η αναζήτηση και η παροχή τεκμηρίων, η ηλεκτρονική αποστολή υλικού, τα ηλεκτρονικά αιτήματα πληροφόρησης και βέβαια η πρόσβαση σε ψηφιακές πηγές.

Ωστόσο, υπάρχουν πολλά περιθώρια για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να οργανώσουν και να παρέχουν πληθώρα νέων υπηρεσιών. Ενδεικτικά, η βιβλιοθήκη θα μπορούσε να καταγράφει τα ενδιαφέροντα της κοινότητας που εξυπηρετεί καθώς και το βαθμό ικανοποίησης των μελών της και κατ' επέκταση την αναγκαιότητα ή μη υλοποίησης προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Η βιβλιοθήκη μπορεί να ενημερώσει το ακαδημαϊκό προσωπικό και να συνεργαστεί με αυτό για το σχεδιασμό προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και την αναδιοργάνωση ή τον εμπλουτισμό τους.

Επιπρόσθετα, στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπου οι σπουδαστές συνθέτουν το δικό τους πρόγραμμα και μελετούν με το δικό τους ρυθμό, υπηρεσίες όπως η εξατομίκευση (personalization) θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η χρήση προσωποποιημένων σελίδων της βιβλιοθήκης, που θα μπορούν να διαμορφώνουν οι φοιτητές θα τους παρέχει εύκολη πρόσβαση στο δικό τους υλικό, στις πληροφοριακές πηγές που προτιμούν και θα τους εξοικονομεί σημαντικό χρόνο. Παράδειγμα καλής πρακτικής αποτελεί η υπηρεσία MyOpenLibrary που έχει υιοθετηθεί από το Open University του Ηνωμένου Βασιλείου. Χρήσιμη υπηρεσία επίσης που μπορεί να αξιοποιηθεί και συνδυαστικά με την εξατομίκευση είναι και ο υπομνηματισμός (annotation) με τις δυνατότητες που προσφέρουν τα annotation systems που έχουν ήδη αναπτυχθεί.

Η βιβλιοθήκη μπορεί να συμβάλλει στην αρωγή της εκπαίδευσης από απόσταση ακόμα και με τη διάθεση χώρου για συναντήσεις, ομαδικές εργασίες και συνεργασίες, οι οποίες βέβαια είναι επιθυμητό να πραγματοποιούνται περιστασιακά. Στις περιπτώσεις που είναι εφικτές κάποιες συναντήσεις των εμπλεκομένων στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, είτε επίσημες είτε ανεπίσημες, η βιβλιοθήκη αποτελεί έναν ιδανικό χώρο διεξαγωγής τους. Οι συμμετέχοντες στις συναντήσεις θα μπορούσαν ενδεχομένως να αξιοποιήσουν και το πληροφοριακό υλικό της βιβλιοθήκης, όπως επίσης και τον τεχνολογικό εξοπλισμό της (υπολογιστές, εκτυπωτές, φωτοτυπικά μηχανήματα). Άλλωστε η πραγματική εκπαίδευση απαιτεί από τους σπουδαστές να εξερευνούν υλικό που βρίσκουν μόνοι τους. Αυτός είναι και ο λόγος που τα πανεπιστήμια διαθέτουν γενικές ή κεντρικές βιβλιοθήκες και όχι συλλογές προσαρμοσμένες σε κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών. Είναι λοιπόν σημαντικό να υλοποιείται, και όπου αυτό είναι εφικτό, συνδυασμός των εικονικών περιβαλλόντων μάθησης (Virtual Learning Environments - VLE) με τα φυσικά περιβάλλοντα μάθησης (Roes, 2001).

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στο νέο πληροφοριακό περιβάλλον και με την εξάπλωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης οφείλουν να παρέχουν τόσο υπηρεσίες ενημέρωσης και πληροφόρησης (reference services) όσο και υπηρεσίες καθοδήγησης (consultation services). Οι βιβλιοθήκες καλούνται όχι μόνο να υποστηρίξουν την εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και να συμμετέχουν στο βαθμό που μπορούν, να παράγουν εκπαιδευτικό υλικό σε ψηφιακή, κυρίως, μορφή, να συμπληρώνουν τους

εκπαιδευτές και να τους παρέχουν δυνατότητες επιμόρφωσης, να καθοδηγούν τους εκπαιδευόμενους, να παρέχουν και να διαχειρίζονται την πρόσβαση σε ηλεκτρονικά μαθήματα, ακόμα και να διαθέτουν ειδικά μαθήματα πληροφοριακής παιδείας μέσα από τις ιστοσελίδες τους.

Επιπλέον, η βιβλιοθήκη επιδιώκοντας την ενεργή συμμετοχή της, είναι επιθυμητό να συμμετέχει στη δημιουργία του προγράμματος σπουδών (curriculum) και βέβαια στην ανάπτυξη σχετικής βιβλιογραφίας για τα μαθήματα. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται συνεργασία με το εκπαιδευτικό προσωπικό για να επιτευχθεί η παροχή κατάλληλου υλικού, πηγών και οδηγιών προς τους ενδιαφερόμενους χρήστες. Συγκεκριμένα, για τη διασφάλιση της διαθεσιμότητας κατάλληλων πηγών και υπηρεσιών από την πλευρά της βιβλιοθήκης απαιτείται η συνεργασία εκπαιδευτικού προσωπικού, ειδικών βιβλιοθηκονόμων (library subject specialists) και διαχειριστών (administrators) στο στάδιο του σχεδιασμού των προγραμμάτων (ACRL, 2004).

Συνοπτικά, οι υπηρεσίες των βιβλιοθηκών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε τέσσερις κατηγορίες (Argentati, 1999):

1. Υπηρεσίες εκπαίδευσης ή εκμάθησης (instructional services).
2. Υπηρεσίες επικοινωνίας με το εκπαιδευτικό προσωπικό (faculty communication and liaison).
3. Υπηρεσίες παροχής πρόσβασης (access to information resources).
4. Υπηρεσίες πληροφόρησης και συμβουλευτικής (reference and consultation services).

3.3. Ανάγκες

Οι ανάγκες των φοιτητών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι παρόμοιες ή εφάμιλλες των αναγκών των φοιτητών που παρακολουθούν συμβατικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Οι πληροφοριακές ανάγκες των χρηστών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι ακριβώς οι ίδιες με τους συμβατικούς φοιτητές, με μόνη διαφορά τον τρόπο πρόσβασης, αίτησης και παράδοσης του υλικού, αλλά με κοινό παρανομαστή την «απαίτηση» των ίδιων πληροφοριακών πηγών.

Οι φοιτητές στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση επιθυμούν υπηρεσίες κατάλληλα προσαρμοσμένες σε αυτούς, κυρίως ψηφιακές ή ηλεκτρονικές. Χρειάζονται ψηφιακό υλικό και πηγές, καθώς και πληροφόρηση με ηλεκτρονικά μέσα σε συνδυασμό με υποστήριξη, σύγχρονη και ασύγχρονη (π.χ. e-reference).

Από σχετικές έρευνες που έχουν εκπονηθεί για τις ανάγκες των φοιτητών που συμμετέχουν σε προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Kazmer, 2002; Κόκκινος, 2005; Sambrook, 2000) προκύπτουν χρήσιμα συμπεράσματα. Οι ανάγκες των φοιτητών θα μπορούσαν να διακριθούν σε κατηγορίες, όπως οι ανάγκες για υλικό, για υποστήριξη και εκπαίδευση, για υπηρεσίες, κ.λπ.

Σε γενικές γραμμές πάντως, οι φοιτητές απαιτούν κυρίως από το πρόγραμμα σπουδών στο οποίο συμμετέχουν τα εξής:

- Ευκολία πρόσβασης στο εκπαιδευτικό υλικό, το οποίο μπορεί να είναι κύριο ή πρόσθετο, συμβατικό ή ψηφιακό. Παράλληλα, επιθυμούν και επιπλέον εκπαιδευτικό υλικό.
- Διευρυμένο ωράριο λειτουργίας της βιβλιοθήκης (διαφορετικές ώρες, απογεύματα, Σαββατοκύριακα, κ.λπ.).
- Μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα δανεισμού.
- Επικοινωνία με το προσωπικό της βιβλιοθήκης, καθώς και τηλεφωνική υποστήριξη ή εναλλακτικά ασύγχρονη υποστήριξη. Είναι σημαντικό η επικοινωνία των φοιτητών να γίνεται με συγκεκριμένα μέλη του προσωπικού της βιβλιοθήκης ώστε να επιτυγχάνεται άμεση εξυπηρέτηση.
- Ενημέρωση για τις προσφερόμενες υπηρεσίες της βιβλιοθήκης.
- Πρόσβαση σε άλλες βιβλιοθήκες.

3.4. Νέοι ρόλοι

Τα πανεπιστήμια ακολουθώντας τις σύγχρονες τάσεις αναπτύσσουν προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ενώ ταυτόχρονα διαθέτουν την υποδομή για να δρομολογήσουν κατάλληλα προγράμματα σπουδών. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες με τη σειρά τους είναι εκείνες οι οποίες μπορούν να διαχειριστούν το ψηφιακό περιεχόμενο και να παρέχουν πληροφόρηση και υποστήριξη. Οι βιβλιοθήκες ανταποκρινόμενες στις νέες και διαφοροποιημένες ανάγκες των φοιτητών καλούνται να αναπροσαρμόσουν τις δραστηριότητες τους και να αναπτύξουν νέους ρόλους.

Οι νέοι και κύριοι ρόλοι που αναλαμβάνουν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι:

1. η ανάπτυξη και διαχείριση ψηφιακού περιεχομένου, και
2. η παροχή υπηρεσιών πληροφόρησης και καθοδήγησης.

Συγκεκριμένα, το ψηφιακό περιεχόμενο αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε αντιδιαστολή με τη συμβατική εκπαίδευση και μάλιστα είναι σε θέση να προσελκύσει και περισσότερους χρήστες. Παράλληλα, οι εξ αποστάσεως χρήστες της βιβλιοθήκης πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους τις ίδιες υπηρεσίες και επομένως τις ίδιες ευκαιρίες, όπως και οι «παραδοσιακοί» (on-campus) χρήστες. Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι σε θέση να παρέχουν ισότιμη πρόσβαση σε όλες τις κατηγορίες χρηστών της βιβλιοθήκης. Οι πόρτες των ψηφιακών βιβλιοθηκών δεν κλείνουν ποτέ και το υλικό είναι πάντα διαθέσιμο (Arms, 2000: 6). Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι ανοικτές 24 ώρες την ημέρα και 7 ημέρες την εβδομάδα.

Είναι σημαντικό στην εκπαίδευση από απόσταση να υιοθετείται από τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες το σκεπτικό των προσαρμοσμένων υπηρεσιών προς το χρήστη (student-centered focus), όπως συμβαίνει και για τη συμβατική εκπαίδευση και τους χρήστες εντός πανεπιστημίου (on-campus). Οι ανάγκες των χρηστών είναι οι ίδιες και στις δυο περιπτώσεις και επομένως και οι παρεχόμενες υπηρεσίες πρέπει να είναι ισοδύναμες.

3.5. Ο ρόλος των βιβλιοθηκονόμων

Ο ρόλος των βιβλιοθηκονόμων στο νέο μαθησιακό περιβάλλον πρέπει να είναι ενεργός και δυναμικός. Οι βιβλιοθηκονόμοι είναι αναμφισβήτητα οι πλέον ειδικοί για

να συλλέγουν, να αξιολογούν και να παρέχουν πρόσβαση στην πληροφορία γεγονός που τους καθιστά πολύτιμους σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον. Η οργάνωση της πληροφορίας είναι η ειδικότητα των βιβλιοθηκονόμων. Βέβαια και πρωταρχικά οι συνειδητοποιημένοι επιστήμονες της πληροφόρησης πρέπει να αντιδρούν στις αλλαγές (Bargellini & Bordoni, 2001) που επιφέρουν τα νέα δεδομένα χωρίς να αγνοούν το γεγονός ότι οι φοιτητές των εξ αποστάσεως προγραμμάτων έχουν τις ίδιες ανάγκες και απαιτήσεις για πληροφόρηση με εκείνες των συμβατικών φοιτητών. Η Barron (2002) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι βιβλιοθηκονόμοι οφείλουν να εξαλείψουν την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στη βιβλιοθήκη και στους φοιτητές της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης μέσω της δημιουργίας νέων, κυρίως, ηλεκτρονικών υπηρεσιών. Επισημαίνει ακόμα ότι ο ρόλος του βιβλιοθηκονόμου δεν πρέπει να είναι παθητικός ακόμα και σε θέματα που αφορούν στον προϋπολογισμό της βιβλιοθήκης, αντίθετα θα πρέπει συνεχώς να προτείνει νέες ιδέες, να κάνει συστάσεις και να θέτει νέους στόχους.

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτελεί μια καλή ευκαιρία για τους βιβλιοθηκονόμους να αναπτύξουν νέες συνεργασίες που θα επιφέρουν πολλαπλά οφέλη (Abram, 2004). Η συνεργασία των βιβλιοθηκονόμων με το εκπαιδευτικό προσωπικό είναι μάλλον αυτονόητη και αναγκαία για το σωστό σχεδιασμό ενός προγράμματος σπουδών από απόσταση. Ο Abram προτείνει, μεταξύ άλλων, να υιοθετήσουν οι βιβλιοθηκονόμοι κοινά πρότυπα όπως το SCORM (Shareable Content Object Reference Model), την XML, κ.ά. Προτρέπει τους βιβλιοθηκονόμους στην υιοθέτηση κοινών προτύπων για τις διαδικασίες της περιγραφικής ανάλυσης, της ταξινόμησης και της οργάνωσης των μαθησιακών αντικειμένων (learning objects) με την προσθήκη των κατάλληλων μεταδεδομένων. Παράλληλα επισημαίνει και το ρόλο των βιβλιοθηκονόμων στη διατήρηση, όπου οφείλουν να αρχειοθετήσουν τα μαθησιακά αντικείμενα έτσι ώστε να είναι εύκολα αναζητήσιμα. Επιπλέον, οι βιβλιοθηκονόμοι πρέπει να φροντίσουν για τη διασύνδεση του καταλόγου της βιβλιοθήκης (OPAC) με τα ηλεκτρονικά μαθήματα ή το ηλεκτρονικό περιβάλλον μάθησης. Οι βιβλιοθηκονόμοι δηλαδή οφείλουν να καθιερώσουν συνδέσμους από και προς τα ηλεκτρονικά μαθήματα, τις εξ αποστάσεως δραστηριότητες και τις διάφορες πύλες πρόσβασης. Επιπρόσθετα, οι βιβλιοθηκονόμοι μπορούν να καθιερώσουν τη βιβλιογραφία του Web (Web bibliography ή Webliographies), δηλαδή την προσθήκη συνδέσμων στα διάφορα μαθήματα για την καλύτερη υποστήριξη των μαθημάτων. Ακόμα, οφείλουν όχι μόνο να παρέχουν εικονικές υπηρεσίες πληροφόρησης αλλά και να τις καταστήσουν ευδιάκριτες και διαθέσιμες στην ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης με ενδείξεις “Ask a Librarian”, “F.A.Q.”, κ.ά. Μπορούν ακόμα να εντάξουν οδηγίες εκπόνησης εργασιών και σύνταξης βιβλιογραφικών αναφορών και παραπομπών στα ηλεκτρονικά μαθήματα παρέχοντας μεγάλη βοήθεια στους φοιτητές. Τέλος, ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στην υιοθέτηση και χρησιμοποίηση πρότυπων όπως το OpenURL, το οποίο οδηγεί τον χρήστη σε ένα νόμιμο αντίτυπο του άρθρου που επιθυμεί ή μπορεί να τον οδηγήσει σε μια υπηρεσία διαδανεισμού προκειμένου να το αποκτήσει.

Αναφορικά με τη συμβολή των βιβλιοθηκονόμων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση οι Clark και Store (1998) υποδεικνύουν ότι οι βιβλιοθηκονόμοι μπορούν:

- Να βοηθήσουν τους συγγραφείς ή τους δημιουργούς του εκπαιδευτικού υλικού να εντοπίσουν και να χρησιμοποιήσουν τις κατάλληλες πηγές και την κατάλληλη βιβλιογραφία από το διαδίκτυο.

- Να παρέχουν συμβουλές και οδηγίες για τις ηλεκτρονικές πηγές και το ψηφιακό υλικό στο οποίο οι φοιτητές μπορούν να έχουν πρόσβαση.
- Να προσφέρουν κατάλληλα προγράμματα πληροφοριακής παιδείας.
- Να εξασφαλίζουν πληροφόρηση για τα διάφορα είδη μαθησιακών πηγών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν συνυπολογίζοντας τον τόπο, τον χρόνο αλλά και τον τρόπο διάθεσης.
- Να επιβεβαιώσουν ότι το προσωπικό της βιβλιοθήκης γνωρίζει για τα νέα προϊόντα και τους νέους τρόπους παράδοσης του εκπαιδευτικού υλικού προτού διατυπωθούν τα πρώτα αιτήματα των φοιτητών.
- Να διαπραγματευθούν οικονομικά συμφέρουσες συμφωνίες για on-line πρόσβαση σε βιβλιογραφικές βάσεις και σε βάσεις πλήρους κειμένου.
- Να παρέχουν πληροφόρηση για τη διάθεση και την πρόσβαση σε άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες που παρέχονται από το πανεπιστήμιο ή από άλλες κοινότητες.

Από όλα τα παραπάνω που συνθέτουν το ρόλο των βιβλιοθηκονόμων, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι βρισκόμαστε πλέον στο χρονικό σημείο που γίνεται λόγος για νέες «ειδικότητες» βιβλιοθηκονόμων. Όπως μπορούμε να αναφερόμαστε στον «ψηφιακό βιβλιοθηκονόμο» που είναι υπεύθυνος να οργανώσει τη ψηφιακή πληροφορία και τη ψηφιακή βιβλιοθήκη, μπορούμε να αναφερόμαστε και στο «βιβλιοθηκονόμο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης» (distance education librarian – distance learning librarian).

4. Πληροφοριακή Παιδεία

Ο ρόλος της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης είναι ιδιαίτερα σημαντικός στην προώθηση της πληροφοριακής παιδείας (information literacy) μια και η αποστολή της προβλέπει να βοηθά την ακαδημαϊκή κοινότητα να μάθει. Επομένως, η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη οφείλει να φροντίσει, πριν από όλα να μάθει την ακαδημαϊκή κοινότητα πως να μαθαίνει. Η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη πρέπει να αποβλέπει στη μετάδοση ικανών δεξιοτήτων πληροφοριακής παιδείας σε όλους τους ενδιαφερόμενους χρήστες της.

Τι είναι όμως η πληροφοριακή παιδεία; Πρόκειται για ένα σύνολο γνώσεων και ικανοτήτων που συμβάλλουν στην αναγνώριση της ανάγκης για πληροφόρηση και βέβαια στον εντοπισμό, στην ανάκτηση, στην ανάλυση και στην αποτελεσματική αξιοποίηση της πληροφορίας. Σύμφωνα με τον ορισμό της American Library Association (ALA), ο χρήστης της βιβλιοθήκης έχει τις απαραίτητες δεξιότητες πληροφοριακής παιδείας, όταν είναι σε θέση να αναγνωρίσει πότε χρειάζεται πληροφόρηση και παράλληλα όταν μπορεί να την εντοπίσει, να την αξιολογήσει και να την χρησιμοποιήσει (ALA, 2000). Ουσιαστικά ο κάτοχος πληροφοριακής παιδείας έχει μάθει πως να μαθαίνει γιατί γνωρίζει πως οργανώνεται η γνώση και πως μπορεί να την εντοπίσει (ACRL, 1989).

Ιδιαίτερα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, η πληροφοριακή παιδεία που πρέπει να διαθέτουν οι εκπαιδευόμενοι ανάγεται σε θέμα πρωταρχικής σημασίας, δεδομένου ότι θα χρειαστούν πολλές φορές να αναζητήσουν και να χρησιμοποιήσουν από μόνοι τους πληροφοριακές πηγές. Είναι προφανές ότι οι εκπαιδευόμενοι δεν μπορούν να μάθουν τα πάντα για μια θεματική περιοχή και πρέπει να αξιοποιήσουν το υλικό τους κριτικά. Με ένα ικανοποιητικό επίπεδο πληροφοριακής παιδείας, οι εκπαιδευόμενοι όχι μόνο θα είναι σε θέση να εκμεταλλευθούν πλήρως τις διαθέσιμες πληροφοριακές

πηγές αλλά επιπρόσθετα αναπτύσσουν και δεξιότητες που θα τους χρειαστούν και μετά το τέλος των σπουδών τους. Αποκτούν δηλαδή δεξιότητες (life skills) που κατά μία έννοια τους προετοιμάζουν για την ένταξή τους στη δια βίου μάθηση (SCONUL, 2004). Οι εκπαιδευόμενοι προετοιμάζονται για τη δια βίου μάθηση επειδή μπορούν σε κάθε περίπτωση να αναγνωρίζουν, να αναζητούν και να ανακτούν την απαιτούμενη πληροφόρηση από τις διαθέσιμες πηγές.

4.1. Η συμβολή της βιβλιοθήκης

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες καλούνται να φροντίσουν ώστε οι δεξιότητες πληροφοριακής παιδείας για τους φοιτητές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης να είναι συγκρίσιμες με αυτές των φοιτητών που σπουδάζουν με τον παραδοσιακό τρόπο (ALA, 2000). Δεν πρέπει να υπάρχει καμία διαφοροποίηση ή υστέρηση των φοιτητών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Η βιβλιοθήκη μπορεί να υλοποιεί προγράμματα πληροφοριακής παιδείας με αποδοτικότητα αρκεί να έχει προηγηθεί σωστός σχεδιασμός. Βασικό σκεπτικό για το σχεδιασμό πρέπει να είναι η δημιουργία ενός προγράμματος που θα παρέχει πληροφόρηση, χωρίς να είναι κουραστικό. Στόχος που επίσης πρέπει να τεθεί είναι το εικονικό πρόγραμμα εκμάθησης (virtual tutorial) να προσιδιάζει με ένα «πρόσωπο με πρόσωπο» πρόγραμμα (Barron, 2002). Ωστόσο, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι για τη μεγιστοποίηση της επιρροής των προγραμμάτων πληροφοριακής παιδείας χρειάζεται συνεργατική προσπάθεια από διδάσκοντες, βοηθούς, δημιουργούς εκπαιδευτικού υλικού και περιεχομένου και του προσωπικού των βιβλιοθηκών και των υπηρεσιών πληροφόρησης. Επίσης και όπως οι αρχές του SCONUL (2004) προτρέπουν, η πληροφοριακή παιδεία πρέπει να είναι ενταγμένη στο πρόγραμμα σπουδών ώστε να αποκτήσει τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα. Το University of Texas έχει εντάξει το δημοφιλές tutorial που έχει αναπτύξει στο Blackboard, ενώ υπάρχουν και υλοποιήσεις στο WebCT. Το Texas Information Literacy Tutorial (TILT) αποτελεί ένα παράδειγμα προγράμματος πληροφοριακής παιδείας που έχει κερδίσει ευρεία αναγνώριση από τη βιβλιοθηκονομική κοινότητα.

5. Τελικές επισημάνσεις

Με δεδομένη την ανάπτυξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και την προοδευτική της ένταξη στα προγράμματα σπουδών των ελληνικών τριτοβάθμιων ιδρυμάτων οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες εκ των πραγμάτων επωμίζονται νέες ευθύνες. Οι προκλήσεις για τις βιβλιοθήκες είναι ορατές, οι οποίες πλέον καλούνται να υιοθετήσουν μία νέα νοοτροπία και να αναπροσαρμόσουν τις υπηρεσίες τους έτσι ώστε να ανταποκριθούν στις διαφοροποιημένες ανάγκες των χρηστών στην εκπαίδευση από απόσταση. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες για να εξακολουθούν να έχουν κεντρικό ρόλο στην εκπαίδευση πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα προχωρώντας σε αναδιοργάνωση των υπηρεσιών τους, επιμόρφωση προσωπικού και καταμερισμό εργασιών, ανακατανομή κονδυλίων, κ.λπ. Με άλλα λόγια, οφείλουν να βρίσκονται σε εγρήγορση και σε ετοιμότητα για να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να αποδεχθούν νέους ρόλους. Τέλος, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες για να επιτύχουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα πρέπει να αναπτύξουν συνεργασίες. Για παράδειγμα, επιθυμητές θα ήταν τυχόν συνεργασίες με αντικείμενο την υιοθέτηση κοινών προτύπων για την περιγραφή εκπαιδευτικού υλικού και μαθησιακών πηγών, ή την ανάπτυξη και την εξασφάλιση πρόσβασης σε ψηφιακό υλικό.

Βιβλιογραφία

S. Abram, "Twenty ways for all librarians to be successful with e-Learning", *Information Outlook*, 8, no. 12 (2004), 42-44.

ACRL – Association of College & Research Libraries, *Guidelines for Distance Learning Library Services*, 2004 [τεκμήριο www, URL: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standardsguidelines.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

ACRL – Association of College & Research Libraries, Presidential Committee on Information Literacy, *Final Report*, 1989 [τεκμήριο www, URL: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

ALA - American Library Association, *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*, 2000 [τεκμήριο www, URL: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standards.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

C. Argentati, "Library-University Partnerships in Distance Learning", *65th IFLA Council and General Conference*, Bangkok, Thailand, August 20-28, 1999 [τεκμήριο www, URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla65/papers/084-165e.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 24.9.2005].

W. Y. Arms, *Digital Libraries*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000.

G. Austen, "What is my core business? the academic librarian as partner in the teaching and research process", 1998 [τεκμήριο www, URL: <http://www.lib.pku.edu.cn/98conf/paper/a/GaynorAusten.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 24.9.2005].

M. L. Bargellini and L. Bordoni, "The role of the library in a new learning scenario", *Electronic Library*, 19, no. 3 (2001), 153-157.

B. B. Barron, "Distant and Distributed Learners are Two Sides of the Same Coin", *Computers in Libraries*, 22, no. 1 (2002), 24-28.

J. Clark and R. Store, "Flexible learning and the library: the challenge", *The Journal of Library Services for Distance Education*, 1, no. 2 (1998) [τεκμήριο www, URL: http://www.westga.edu/library/jlsde/vol1/2/JClark_RStore.html, ημερομηνία πρόσβασης: 24.9.2005].

M. M. Kazmer, "Distance education students speak to the library: here's how you can help even more", *Electronic Library*, 20, no. 5 (2002), 395-400.

D. Keegan, *Οι βασικές αρχές της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*, μτφρ. Α. Μελίστα, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2001.

Δ. Κόκκινος, *Πολιτικές παροχής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης από τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες στον ευρωπαϊκό χώρο*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Αρχειονομίας – Βιβλιοθηκονομίας, Αθήνα, 2005.

Α. Λιοναράκης, «Για ποια εξ αποστάσεως εκπαίδευση μιλάμε;», *1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 2001 [τεκμήριο www, URL: http://www.eap.gr/news/EXAGGELIA_SYNEDRIOU/synedrio/html/sect2/34.htm, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

J. Rifkin, *Η νέα εποχή της πρόσβασης: η νέα κουλτούρα του υπερκαπιταλισμού, όπου όλη η ζωή είναι μια επί πληρωμή εμπειρία*, μτφρ. Α. Αλαβάνου, Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 2001.

H. Roes, “Digital Libraries and Education: Trends and Opportunities”, *D-Lib Magazine*, 7, no. 7/8 (2001) [τεκμήριο www, URL: <http://www.dlib.org/dlib/july01/roes/07roes.html>, ημερομηνία πρόσβασης: 24.9.2005].

J. Sambrook, *Information and library needs of part-time, distance learning and variable attendance students at Southampton Institute*, Summary Report, Academic Information Service, Mountbatten Library, 2000 [τεκμήριο www, URL: <http://www.solent.ac.uk/library/dilvap/summary.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

SCONUL, *Information support for eLearning: principles and practice*, 2004 [τεκμήριο www, URL: http://www.sconul.ac.uk/pubs_stats/pubs/Info_support_elearning.pdf, ημερομηνία πρόσβασης: 22.9.2005].

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση: νέες προκλήσεις για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες

Διονύσης Κόκκινος, Βιβλιοθηκονόμος, MSc
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο - Κεντρική Βιβλιοθήκη
dennis@central.ntua.gr

Περίληψη

Η εκπαίδευση αποτελεί κατεξοχήν χώρο αλλαγών. Άλλωστε, η εκπαίδευση είναι και πρέπει να είναι ανοικτή σε διαδικασίες αλλαγής. Οι πρόσφατες αλλαγές που μετασχημάτισαν την κοινωνία και παράλληλα διαμόρφωσαν μια νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα είναι η παγκοσμιοποίηση και η ανάπτυξη των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ζήτηση για μάθηση και εκπαίδευση. Η ανάγκη για εκπαίδευση συνδυαζόμενη με τους περιορισμούς που υπάρχουν (απόσταση, εργασία, έλλειψη χρόνου, κ.λπ.) οδηγεί στην υιοθέτηση ευέλικτων εκπαιδευτικών μεθόδων, όπως είναι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Η διάδοση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η υιοθέτησή της από τα πανεπιστήμια δημιούργησε νέα δεδομένα για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που παραδοσιακά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση καλούνται να υποστηρίξουν την εκπαιδευτική διαδικασία αναπτύσσοντας υπηρεσίες προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Καλούνται να προβάλλουν και να προωθήσουν το πληροφοριακό τους υλικό και τις μαθησιακές τους πηγές, κυρίως, μέσω ηλεκτρονικών υπηρεσιών.

Η παρούσα εισήγηση εξετάζει το βασικό ρόλο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, καθώς και τις υπηρεσίες που οφείλουν να παρέχουν. Οι υπηρεσίες που πρέπει να προστεθούν στις ήδη υπάρχουσες θα πρέπει να συνάδουν με τις απαιτήσεις της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και να ικανοποιούν τις ανάγκες διαφορετικών κοινοτήτων χρηστών.

Distance education: new challenges for academic libraries

Dionysis Kokkinos, Librarian, MSc
National Technical University of Athens – Central Library
dennis@central.ntua.gr

Abstract

Education is a field of change. Moreover, education is open and must be open to educational changes. The recent changes that have transformed the society and simultaneously have shaped a new educational environment are globalization and development of Information and Communication Technologies (ICT) in conjunction with the demand for learning and education. The demand for education combined with the limitations that occurs (distance, employment, lack of time, etc.) leads to the adoption of flexible educational methods such as distance education.

The spread of distance education and its adoption by the universities created new circumstances for academic libraries. Academic libraries traditionally play an important role in education and now have to support the educational procedure developing suitable services to the peculiarities and characteristics of distance education. Distance education also impacts on library services in terms of their provision of learning resources and reference services, creating increasing pressure for electronic services.

The paper presents both the basic role of the academic libraries in distance education and the services that are obliged to offer. The new services must be added to the existing ones, must suit the distance learning requirements and must fulfill different user needs.